

Що тебе приємно вразило про себе під час повномасштабної війни?

Аня Г.,
Україна–
Іспанія,
червень
2023

Я можу діяти в реально екстремальних умовах. Я не завмираю — я продовжую діяти, діяти, діяти. Мене вразило те, що я можу захищати, бути опорою для своїх дітей. І ця «опорність» не про те, щоб купити сандалікі й зварити кашу. Ця опорність про те, що я можу зберегти їм життя. І ще я зрозуміла, що за моєю спиною стоїть плеяда жінок, яких я ніколи до цього не помічала. Вони десь іноді відгукувались на події мого життя, але мені здавалося в ці моменти, що я, мабуть, йобнулась. От я тепер знаю — я не йобнулась. І що кожна ця жінка частково в мені присутня. Тепер ми з ними розбираємось: що — моє, що — їхнє, і як усе це розкидати по різних кошиках.

Якби я відповідала на власне запитання, то махнула би рукою: «Не було такого». Нічого мене приємно не дивувало. Знала про хороше, здогадувалася про погане. Більше в собі розчаровувалася, ніж встигала хвалити. Не панікувала? Можливо. Була зібрана? Хіба що в перші дні. А далі? Почала писати? Я завжди писала. Задумала книгу? Здебільшого для себе, щоби не загубитися у вихорі часу.

Пізніше, коли я допалю другу цигарку, гляну вам у вічі і знічено посміхнусь, то зможу сказати: «Знаєте, можливо, єдине, що насправді мене здивувало — моя здатність активно слухати й тримати простір, поки жінка навпроти говорить про свої почуття». Я би ще додала до цього, що непогано вмію з обсягу в кількості сторінок видобувати суть, полірувати її до розміру насінини, саджати у вологий ґрунт і чекати, коли проросте дерево, куш чи тропічна квітка. Це те, що я робила протягом року: записувала, чистила плід, діставала ядро, саджала, чекала на паросток — і так знову по колу.

Минулої осені друг знайшов моє старе есе «Чому я пишу?». Здається, це був мотиваційний лист на пись-

менницький курс. Я тоді написала: «Якщо ми раптом з вами опинимося на Марсі (?), де холодно і страшно (і де, вочевидь, немає кисню, але, скажімо, він є — спішемо це на художню умовність), то я буду дівчиною біля багаття, яка розповість вам історію про безстрашну героїню та славетну перемогу над її внутрішніми-зовнішніми демонами. Нам усе одно буде холодно і розгублено, — писала я тоді, — але принаймні нам вже не буде так самотньо і страшно».

Мабуть, я й зараз уявляю себе тією жінкою біля багаття. Зі смішними червоними щічками, обвітряними губами й сплутаним волоссям. Я все ще там — сиджу й розповідаю історії: чужі, свої, вигадані та реальні. Я досі добираю влучну метафору до жаху і розпачу, до любові й гніву. І дотепер можу схопити в слово речі, які звіюються, наче ранковий туман.

Я все ще там. Можливо, це і є моя сила?..

Валерія,
Дніпро,
вересень
2023

Можу собі подякувати, що я витримала. Бо в принципі пологи — це доволі складна штука, і в мирному житті люди готуються до цього, а коли це стається неочікувано під час війни, то я себе можу за це похвалити. Можу себе похвалити за те, що далі продовжую гребти, не здаюся.

Влада,
Дніпро–Київ–
Донецчина,
травень
2023

...Кризовий менеджмент здавався однією з моїх сильних сторін, бо я, навпаки, коли стає занадто складно, дуже швидко пакую себе в кучу, і це рухає мене в сторону якогось результату. І я така: «Окей. Можеш сутками не спати, пійть редбульчикі і їбешить — нормально отримується, непогано». Це перше. Друге. Мені хватило сміливості визнати недостатність своєї підготовки і набратися сміливості, щоб не просто перевестися в інший підрозділ, а піти від своїх. Третє — це пірнути в повністю новий для себе світ з головою і змогти оперувати цією реальністю. Я вмудрялася якимось чином тут рішати за волонтерку на пів бригади. Тут — налагоджувати горизонтальну взаємодію з сусідніми бригадами. Тут — вчитися літати на дроні, [а тут] навчитися водити машину. Зараз я вдячна собі за те, що піклуюсь про себе, або хоча б намагаюся; що я намагаюся нормально їсти, нормально спати, ходжу

на терапію. Я дуже вдячна собі за те, що я не закінчилася, не забила хуй і продовжую докладати зусиль.

Женя,
Харків–
Дніпро,
квітень
2023

Я перестала ссати і почала щось дійсно робити більш швидко та впевнено. Я завжди сумніваюсь у собі, у силах, у тому, чи це взагалі потрібно людям. А коли почалася війна, я зрозуміла, що ніхто не знає, коли та ракета прилетить у мій дім, і треба брати і робити. Я можу сказати, що я стала сміливішою.

Наре,
Дніпро,
березень
2023

Мене вразило, що я не хороша дівчинка. Я більшу частину свого життя прожила з щирим бажанням бути хорошою працівницею, хорошою дочкою, хорошою дівчиною, хорошим другом. Бути ласкавою, тендітною, приймати світ — це все лайно, котре насправді мені не підходить. Мене вразило, що я можу бути різною: можу бути одночасно суперкласною, доброю, але разом із тим доволі жорсткою.

Я мала бути сильною. Це я знала напевно. Але у великій війні сила дорівнює витривалості, а я з тих жінок, які ненавидять довгі дистанції, які з бігу на 60 метрів били рекорди в класі, але здаються на відрізках у пів кілометра. Сила означає допомагати і мати мужність робити це щодня. Сила — незламність. І ще сила — це міць. А я цілком зламна, часом крихка. Адреналінових запасів мені вистачило на перші кілька місяців великої війни — тоді серце адаптувалося і загальноприйнятті «сили», що горнули мене, наче теплий коц, спали. Лишилися мої персональні «дякую собі» та «приємно здивована, пані».

Я знала, що сила — це також помічати красу. Пам'ятаю, як на початку повномасштабного вторгнення перчитувала книжку Віктора Франкла «Психолог у концтаборі» й там зачепилася за один жахливої краси сюжет: хвора жінка, жити якій лишалося кілька днів, сказала, що її підтримує квітучий каштан за вікном. Він — її друг, і вона з ним говорить. Це здавалося неймовірним — перед лицем смерті помічати квітуче

дерево, бачити його красу. Пам'ятаю: тогочасна весна, попри всі втрати і біль, була дуже гарною та живою. Я фотографувала крокуси у дворі й хвалила себе, що можу милуватися ними. Казала собі: «Молодець! Це наломлюється око на квітку».

Я знала, що сила — це відчалити від знайомого берега, щоби писати «кому-вона-потрібна» книжку про жіночу чуттєвість. А ще сила — це говорити власним голосом і відповідати за свої слова, не ховаючись за чужими думками. І все це, звичайно, страшно романтично, наповнено і важливо тут-і-зараз, але поза тим, мене постійно збивала думка: «Добре, це є, але що всі ці сили супроти фізичної загрози життю? Про що вони, коли земля червоніє від крові?».

Часом я роблю крок назад, дивлюся на себе у дзеркало й думаю: «Жінко, у твоїй країні вже десятий рік триває війна. Від своєї юності до першої літньої зрілості ти не знаєш, що таке відчуття цілковитої безпеки. Ти пережила пандемію. Затим — початок повномасштабного вторгнення. Це все було. Це досі триває. І ти досі ще тут? При своїй голові, при своїй ніжності та любові. Як тобі такий сюжет?». Це триває лише кілька секунд. Далі я пірнаю в щоденну прозу життя. Але відображення в дзеркалі пам'ятає мої слова і не втомлюється про це нагадувати.

Певне, тільки зараз я підходжу до усвідомлення, хто я, де я живу й що проживаю кожного дня. Часом це лякає, але здебільшого позбавляє невротичного бажання бити себе за «недостатню силу». Бо я вже тут, в історичній точці тотальної катастрофи, і все ще здатна скласти до серця слова — хіба цього не достатньо? Напевно, ніхто з нас цьому не здивується, як не дивуюся я. Проте мине час — і, як каже люба пані Тетяна, «молімося — ітиме він на нашу користь». Тоді я озирнуся (або всі ми по черзі) — і ніхто не повірить, що так було. І що в цьому «було» ми жили, творили й любили.

Катрін на запитання «Що тебеприємно здивувало про себе?» відповіла блискавично: «Я справилась — оце мене здивувало». У цьому «справилась» було все — і пережита хвороба, і виття від самотності, і панічні атаки, і перша зустріч із літнім Львовом, і виїзд за кордон, і розірвані соціальні зв'язки. Там було все. Вона тоді додала: «Я таки не зійшла з розуму». Це була найкоротша

відповідь. Усі інші розтягувалися на вервечку збитих абзаців. Але не перша. З цим усе було ясно. Це загально-приватне всемістке «впоралася» рефреном лунало від усіх опитаних мною жінок. «Так, я, можливо, не зробила оцього і оцього, була недостатньо відверта, недостатньо смілива, але я змогла. Я просто — змогла. Розумієш?»

Так. Бо я можу вічно картати себе за все незроблене, непочуте і незаписане, але неможливо скасувати того, що я збрала розрізнені почуття та рефлексії, оформила їх у текст, оголила серце до вразливого стану «торкнешся — і мене вдарить струмом», провела 23 приязні розмови з жінками і з'єднала кількароманний масив в одну невеличку книжку. Тож так, я тебе розумію.

Ще я розумію, що повномасштабну війну пронизує мільйон інших речей, які нікуди не зникли, а просто переповзли у новий день — наче живі валізки на ніжках. У перервах між «вижити, сховатися» та «виплакати, допомогти» ти намагаєшся з ними впоратися. Перерви є довші, є коротші, але вони є — і все темне рано чи пізно виповзає, хочемо ми того чи ні. Зі складними почуттями таких масштабів, щоби просто «змогти» — жити, скажімо, або зібрати себе до купи й встати з ліжка — це треба мати неабияку силу. Просто вимірювальних пристроїв для такої ще, на жаль, не винайшли.

Ольга К.,
Новомосковськ,
квітень
2023

З початком війни я відчула, що дуже прив'язана до цієї землі. Я почала себе ідентифікувати з цією землею, незважаючи на те, що предки в [мене] інші по крові. Я не розумію, як так можна жити, коли в тебе немає прив'язки до тієї землі, де ти живеш. Якщо ти не відчуватимеш зв'язку із рідною землею, ти ж ніколи собі спокою не знайдеш.

Юля П.,
Дніпро-Київ,
квітень
2023

Я по життю дуже тривожна людина. Але на момент вторгнення було відчуття, ніби все найстрашніше, що могло статися, сталося. І в тебе просто нема ні часу, ні додаткового ресурсу на тривогу. Ти просто акумулюєшся, стаєш рішучою.

Оля К.,
Львів,
травень
2023

Юля Л.,
Дніпро,
березень
2023

Саша,
Україна-
Нідерланди,
квітень
2023

Настя,
Маріуполь-
Кам'янське,
вересень
2023

Лютий. 2024 рік.

Моє останнє есе. Ще трошки — і я закінчу дванадцятимісячну подорож морем жіночої чуттєвості. Цікаво, що наративно це — перший текст, прочинені двері у наступні розділи пам'яті. І в певному сенсі ця книжка дійсно не має ані кінця, ані початку. Я часто уявляю, ніби це — дім. Уявляю, як ми блукаємо ним, заходимо

Що моя менталочка витримала і я тут з тобою. Оце мене здивувало.

24 лютого мені здавалося, що так буде всю війну. Ось поки йде війна, я буду отака завмерла. А потім, коли починаються якісь дії, мене все вражало. Будь-яка дія, складніша за попередню, мене вражала.

Понад усе вразило те, що підтвердилась моя думка про себе — у мене дуже гарні взаємини з дітьми. Мені було суперлегко. Я знала, що мені треба до дітей. Це перше, з чого почалося моє волонтерство.

Я згадала ще. Коли здається, що сил немає, насправді їх не немає. Завжди є резерв на останній ривок. Я дуже це сильно відчула. І під час зборів, і під час фізичних навантажень. Бо в мене до того не було таких ситуацій, щоби я відчувала — це останній ривок. А коли війна, тобі здається, що все — останній ривок. І це мене вразило про себе.

Я можу обходитися чимось меншим, ніж звикла. У плані побуту, своїх ритуалів. У мене дуже на цьому все зав'язано. Мені було приємно, що я можу адаптуватися.

Можу подякувати [собі] за те, що в мене є мрії.

в різні кімнати, знайомимось із інакшими нами. Щебечемо, сміємось, лютуємо, кажемо: «Ні, я геть не згодна». Або: «Боже, дякую, що сказала це». Чи, наприклад: «Знаєте, я про це взагалі говорити не хочу».

Сила наша в тому, що нам досі цікаво бути з історіями інших; досі важливо купувати й читати книжки чи діставати сюжети в інших форматах. Хай велика війна й забирає можливість та час ставити собі запитання, нам досі цікаво чути відповіді інших.

Моя Саша одного разу розповіла мені, що графіті у місті — це бажання людини залишити після себе слід, зафіксувати своє ім'я у просторі-часі, який поволі розчиняє її в постійному русі вперед. Це було так цікаво — я ніколи не думала, що теґ на стіні може народитися з бажання «залишити слід». Напис на паркані чорним балончиком здавався забавкою, рідше — виявом творчості.

Можливо, наша щоденна проза життя і є тим «графіті-у-місті-щоб-не-забути-мене». Усі наші непомітні дії — наче насічки на цеглі «ми тут були». Я зав'язую резиночку, поправляю окуляри — лишаю напис. Беру за руку кохану людину, ховаючи наші долоні у кишеню куртки, — чирк, зазубринка на паркані. Нарізаю томат для вечері, відриваю ниточку на рукаві — наче втискаю долоньку у ледь застиглий бетон. Писати кожного дня власну книгу життя — це прояв сили. Ми робимо це по-різному, змішуючи жанри і стилі. Лишаємо по собі теґи й написи, ніколи по-справжньому не забуваючи прожиті і побачене.

Лютий. 24-й рік.

За вікном сутеніє. Весна виграла кілька днів із дощем і теплим вітром. Пахне квітами й напівсонним вологим ґрунтом. Якщо ви тут, подякуйте тим, хто за вас там.

Це моє останнє есе — подорож довжиною в рік добігає кінця. Заздрю тим, хто тільки її починає: попереду багато цікавого та вразливого.

Дихаю. Записую у власну книгу себе-як-є. Маркую вихор часу насічками, зазубринками, рубцями.

Спостерігаю, як він обростає живими іменами.

Іменами жінок, які змогли.

Що тебе неприємно вразило про себе під час повномасштабної війни?

Катя Г.,
Україна—
Канада,
червень
2023

Я слабка та бездієва багато в чому. Я думала, що я активістка, я буду попереду всього бігти. А були моменти, коли не могла нічого зробити. Я не могла навіть розфіксувати себе. Просто лежала. Неприємно вразило, що я впала в ступор. Що я і не про «тікати», і не про «бити». Бо я думала, що я про «бити» більше. Що піду і буду щось робити, організуюсь, і ще організую всіх. Коротше, що я буду дуже активна, а я була ніяка. Мені важко було з цим справитись. Це стало ще одним важливим [знанням] про мене.

Я сиджу в коридорі. Тіло не тремтить — завмирає. Вибух далекий, одиночний — це приліт. Я не встигаю подумати про чоловіка чи батьків, про сестру в іншому місті, про kota, який плутається під ногами, про тих, хто постраждав і потребує допомоги. Я не встигаю перевірити чати. Я закриваю обличчя руками, силкуюсь заплакати, але натомість шепочу: «Я хочу жити. Я хочу жити». Страх пронизує від маківки до п'яток. Я ніколи не відчувала такого досі. Ловлю себе на думці, що мені насправді все одно, як там інші. Я — це я! — хочу вижити. За будь-яку ціну. Інші не мають значення. Я мушу тікати. У мене немає серця, немає голови на плечах, щоби думати і співчувати. Я — це шматочок крові і м'язів, закинутий у куток коридору.

Наступного дня сиджу у дворі. Жовтень 2022-го року. На вулиці тепло й пряно, як буває тільки восени у степах. Мене підточує сором, а за ним хтось іде — великий, страшний, смертельно переляканий. Це звір. Він у мені. Я — тварина. Всі мої людські уявлення про себе — слабкі й хворі. Сильний і дужий — лише звір. Він хоче жити, хоче пити та їсти. Він діє інстинктивно. З ним не домовитися — він не розуміє людської мови. Його не заспокоїти, не обманути. Його не прогнати. Я сиджу — і він сидить. Але